

บทปริทัศน์หนังสือ (Book Review)

A Pocket History of Human Evolution

Reference:

Condemi, Silvana and Savatier, Francois. (2019). *A Pocket History of Human Evolution*. New York: The Experiment. 153 pp.

โดย ธนิก เลิศชาญฤทธิ์
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

หนังสือและตำราด้านวิวัฒนาการของมนุษย์ (human evolution) หรือในศาสตร์ที่กว้างขึ้นคือด้านมานุษยวิทยากายภาพ (physical anthropology) หรือมานุษยวิทยาเชิงชีววิทยา (biological anthropology) นั้น มีผู้เขียนขึ้นมาหลายเล่มแล้ว ส่วนมากก็เป็นหนังสือ/ ตำราที่ขายดีและพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง นอกจากนี้ยังมีสื่อความรู้ด้านนี้ในรูปแบบอื่น ๆ เช่น หนังสือในเชิงสารคดี การ์ตูน วิดีโอ ฯลฯ ซึ่งก็ได้รับความนิยมเช่นเดียวกัน แต่ผู้ปริทัศน์ยังไม่ค่อยเห็นหนังสือด้านวิวัฒนาการของมนุษย์ในรูปแบบหนังสือพ็อกเก็ตบุ๊กที่พกพาติดตัวไปด้วยอย่างสะดวกและหยิบออกมาอ่านคันเวลาหรือระหว่างการเดินทางได้ หนังสือที่นำมาปริทัศน์ในครั้งนี้นับเป็นพ็อกเก็ตบุ๊กด้านวิวัฒนาการของมนุษย์เล่มแรก ๆ หรืออาจจะเป็นในจำนวนไม่กี่เล่มก็ได้ ชื่อพ็อกเก็ตบุ๊กเล่มนี้คือ *A Pocket History of Human Evolution* ซึ่งมีผู้เขียน 2 คน คนหนึ่งเป็นนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านวิวัฒนาการของมนุษย์ (Dr. Silvana Condemi) อีกคนหนึ่งเป็นนักสื่อสารมวลชนหรือนักวารสารศาสตร์ (Mr. Francois Savatier) นับว่าเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับนักสื่อสารมวลชนที่น่าสนใจและมีส่วนทำให้หนังสือเล่มนี้น่าอ่านมากยิ่งขึ้น

หนังสือเล่มนี้มีทั้งหมด 10 บท (ไม่รวมบทนำ) แต่ละบทไม่ยาวนัก อ่านเพลินเพลินและมีภาพประกอบช่วยให้เข้าใจเนื้อหาเพิ่มเติมอีกด้วย

เริ่มจากบทนำ (introduction) ที่แม้ว่ามีเพียง 2 หน้า แต่ผู้เขียนก็เลือกประเด็นเปิดตัวได้น่าติดตามว่าส่วนที่เหลือจะเป็นอย่างไร ประเด็นหลักในบทนำที่ผู้เขียนนำมาเปิดเรื่องก็คือมนุษย์ปัจจุบันมีรากเหง้าและผ่านเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญมาหลายครั้ง บรรพบุรุษของมนุษย์ใช้สติปัญญาฝ่าฟันอุปสรรคและสร้างสรรค์สิ่งรอบข้างอย่างไม่หยุดหย่อน จนทำให้มนุษย์ปัจจุบันพัฒนามาเป็นสัตว์วัฒนธรรม (cultural animal)

เข้าสู่บทที่ 1 ผู้เขียนปูพื้นให้เราเห็นว่า “ผู้มาก่อน” มนุษย์ปัจจุบัน (prehuman hominins) นั้นเป็นใครและมีลักษณะสำคัญที่ทำให้มนุษย์กลายมาเป็นมนุษย์ปัจจุบันอย่างไร หนังสือปูรากเหง้าย้อนเวลาเก่าแก่ไปเมื่อประมาณ 7 ล้านปีมาแล้วที่มีสิ่งมีชีวิตที่น่าจะเป็นต้นเค้าของสัตว์ที่พัฒนาต่อมาเป็นมนุษย์ในภายหลัง เช่น *Sahelanthropus* และ *Australopithecus* โดยเฉพาะอย่างยิ่งออสตราโลพิเทคัสที่ปรากฏอยู่ในแอฟริกาตั้งแต่ประมาณเกือบสี่ล้านปีมาจนถึงเมื่อประมาณหนึ่งล้านปีก่อนจะสูญพันธุ์ไป เป็น “ผู้มาก่อนมนุษย์ปัจจุบัน” ที่เริ่มต้นการเดินสองเท้า (bipedal locomotion) และการเดินสองเท้านี้เองที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในวิวัฒนาการของมนุษย์ บนโลกนี้สัตว์ที่มีมือเท้ารวมกันได้สี่ (four limbs หรือมีมือ-เท้า หรือขาหน้า-ขาหลัง) มีแต่มนุษย์ที่เป็นสัตว์ที่เดินตัวตรงบนสองเท้าของตัวเองและร่างกายก็มีวิวัฒนาการตอบสนองการเดินสองเท้ามาได้ตลอดเช่นเดียวกัน (เช่น แขนสั้นกว่าขา บรรพบุรุษดั้งเดิมนั้นมีแขนยาวกว่าขา) บทที่ 1 นี้ปูพื้นเรื่องราวในช่วง 7 ล้านปีมาจนถึงประมาณ 2.8 ล้านปีได้กระชับ ตัดเข้าสู่เนื้อหาสำคัญอย่างเข้าใจง่าย

บทที่ 2 นำผู้อ่านเข้าสู่จุดเปลี่ยนสำคัญอีกประการหนึ่งในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ นั่นคือจุดเริ่มต้น “วัฒนธรรม” ที่เป็นรากฐานอันทำให้มนุษย์ต้องพึ่งพาและใช้มาตลอดจนถึงปัจจุบัน “วัฒนธรรม” แรกสุดของมนุษย์

ที่หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงก็คือเครื่องมือหิน (stone tools) ซึ่งผู้เขียนหนังสือเชื่อว่าเป็นตัวเร่งวิวัฒนาการมาสู่ความมนุษย์ปัจจุบันอย่างพวกเรา ทั้งผู้เขียนเชื่อมโยงเนื้อหาในบทที่ 1 ว่าการทำเครื่องมือหินนั้นก็เป็นผลพวงของการเดินสองเท้า ทำให้มือเป็นอิสระ จะหยิบจับสิ่งของก็สะดวก หรือใช้มือทำงานหลายอย่างได้อย่างคล่องแคล่ว เช่น การหยิบหินสองชิ้นมากระแทกกันเพื่อทำเครื่องมือ การทำเครื่องมือหินทำให้มนุษย์รู้จักหาแหล่งอาหารเพิ่มเติม คือใช้เครื่องมือหินตัดชิ้นส่วนของสัตว์ หรือใช้ทุบกระดูกสัตว์เพื่อกินไขกระดูก การกินเนื้อสัตว์หรือไขกระดูกของสัตว์ส่งผลให้มนุษย์ยุคนั้นมีสมองใหญ่ขึ้น และอีกสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ในยุคนั้นก็คือมนุษย์ยังชอบอยู่รวมกันเพื่อพบปะพูดคุยกันตามประสา “สัตว์สังคม” ซึ่งก็เป็นวัฒนธรรมถูกส่งต่อมาถึงมนุษย์ปัจจุบัน เป็นยุคเวลาที่ผู้เขียนเรียกว่า “การทำให้เป็นมนุษย์” (hominization) หรือการสร้างสรรค์วัฒนธรรมจนทำให้เกิดการเปลี่ยนลักษณะทางชีววิทยาของมนุษย์เอง

บทที่ 3 ให้แง่คิดที่น่าสนใจในเรื่องความพิเศษที่แตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ ของมนุษย์ คือเรื่องวิวัฒนาการและการเจริญเติบโตของสมอง สมองของมนุษย์ที่ใหญ่ขึ้นมาพร้อมกับสติปัญญาและนวัตกรรมสำคัญ รวมไปถึงถึงภาวะเจริญพันธุ์ที่มนุษย์มีลูกช้าลง แต่ลูกหลานต้องพึ่งพาการเลี้ยงดูยาวนานมากขึ้นกว่าจะยืนด้วยลำแข้งของตัวเองได้ จนเกิดวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับคนสูงอายุเนื่องจากปู่ย่าตายายเหล่านี้มีประสบการณ์ชีวิตมายาวนานและมาก จึงช่วยเลี้ยงดูลูกหลานได้ด้วย อีกอย่างหนึ่งที่มีหลักฐานว่ามนุษย์คิดขึ้นมาและได้กลายเป็นสิ่งสำคัญในวิวัฒนาการของมนุษย์ก็คือการทำไฟและการใช้ (fire) ไฟช่วยเปลี่ยนแปลงสังคมและชีวิตมนุษย์หลายอย่าง ไฟที่ใช้การเป็นแหล่งความร้อนการปรุงอาหารทำให้อาหารสุก สะอาด ปลอดภัย อร่อย ย่อยง่ายขึ้น และดึงดูดอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการออกมาจากอาหารได้มากกว่าการกินอาหารดิบ ไฟดึงให้มนุษย์เข้ามานั่งล้อมวงพูดคุยกันรอบกองไฟ มีเรื่องราวพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน สิ่งเหล่านี้ยังทำให้มนุษย์มีวิวัฒนาการแตกต่างออกไปจากบรรพบุรุษเดิมมากขึ้น

บทที่ 4 ยังย้ำถึงความสำคัญของการเดินสองเท้าว่ามีบทบาทอย่างไร ในวิวัฒนาการของมนุษย์ เช่น การเดินสองเท้าทำให้มือสองข้างของเราเป็นอิสระ สามารถใช้ทำงานต่าง ๆ รวมถึงทำเครื่องมือได้ และเมื่อมนุษย์ถนัดการใช้มือทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้มากขึ้น ทั้งงานหนักและงานละเอียดปราณีต (เช่น การฟั่นเชือกหรือเส้นใย การร้อยเส้นด้าย การใช้เข็มในการเย็บปักถักร้อย) และการเดินสองเท้าเองก็ส่งผลให้มือสองข้างและนิ้วของมนุษย์มีวิวัฒนาการเพื่อให้ทำงานได้มากขึ้น มนุษย์ก็พึ่งพาเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์ประดิษฐ์มากขึ้น การเดินสองเท้าและยืนตัวตรงยังอาจจะมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสรีระและวิวัฒนาการเรื่องขนตามร่างกายด้วย มนุษย์เริ่มมีขนเล็กลงหรือดูเหมือนไม่มีขนตามร่างกายดก และมีต่อมระบายเหงื่อมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ

บทที่ 5 กล่าวถึงพัฒนาการสำคัญอันใหม่ที่ทำให้มนุษย์เป็นนักล่าสัตว์ เมื่อมนุษย์ยุคต่อมามีความพร้อมที่เตรียมมาก่อนแล้วในยุคดึกดำบรรพ์ ทั้งการเดินสองเท้า การมีสติปัญญาที่เพิ่มมากขึ้น การใช้มือที่คล่องแคล่ว การมีขนเล็กลง ระบายเหงื่อ/ ความร้อนออกจากร่างกายได้เร็ว ทำให้มนุษย์วิวัฒนาการต่อมาเพื่อเหมาะกับการใช้ชีวิตเป็นนักล่าสัตว์ด้วยเครื่องมือต่าง ๆ รวมทั้งการคิดวางแผนในการล่าสัตว์ จากหลักฐานโบราณคดีและซากสัตว์ที่พบในแหล่งโบราณคดีในแอฟริกา พบว่ามนุษย์ในยุคนี้ (ยุคหินเก่าตอนต้น หรือเมื่อประมาณ 1.5 ล้านปีมาแล้ว) ล่าสัตว์หลายชนิด แสดงว่ามนุษย์หันมาบริโภคเนื้อกันมากขึ้น การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและการล่าสัตว์เป็นทีมยังอาจจะเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดภาษาพูดที่จำเป็นต้องใช้ในการวางแผน การสื่อสารเตรียมงานต่าง ๆ การสื่อสารด้วยภาษามือไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีภาษาพูดเพื่ออธิบายหรือสาธิตและถ่ายทอดความรู้/ ประสบการณ์ให้ลูกหลานรุ่นต่อไปด้วย ในแง่ชีววิทยา ร่างกายของมนุษย์ก็พัฒนาเกิดมียีนส์ทำหน้าที่เรื่องภาษาและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างช่องปากและกล่องเสียงเพื่อให้มนุษย์สื่อสารด้วยภาษาพูดดีขึ้น

บทที่ 6 เน้นเรื่องการอพยพของมนุษย์ออกจากแอฟริกาซึ่งเป็นถิ่นกำเนิด ผู้เขียนหนังสือกล่าวว่าหลักฐานโบราณคดี โบราณวัตถุ (เครื่องมือหิน) ฟอสซิลของมนุษย์โบราณ และดีเอ็นเอ บ่งชี้ว่ามนุษย์โบราณอพยพออกจากแอฟริกา 5 ระลอก (เมื่อประมาณ 2 ล้านปี, 1.8 ล้านปี, แอปแดนปี, สองแสนปี และล่าสุดเมื่อประมาณเจ็ดหมื่นปีมาแล้วตามลำดับ) การอพยพครั้งแรกเมื่อสองล้านปีมาแล้วนั้นเป็นกลุ่มมนุษย์ที่เรียกว่า โฮโมเออร์แกสเตอร์ (*Homo ergaster*) โฮโมอีเรกตัส (*Homo erectus*) หรืออาจจะเป็นกลุ่มโฮโมฮาบิลิส (*Homo habilis*) ที่อพยพเดินทางไปถึงดินแดนปัจจุบันของประเทศจอร์เจีย จีน อินโดนีเซีย แต่ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดก็แสดงให้เห็นว่ามนุษย์โบราณรุ่นบุกเบิกเหล่านั้นปรับตัวได้ดีในสภาพแวดล้อมใหม่ที่แตกต่างจากแอฟริกา และดำรงเชื้อสายมาได้ยาวนาน ในกรณีของยุโรปก็มีกลุ่มมนุษย์โบราณอพยพเข้าไปเมื่อราวเจ็ดแสนปีมาแล้ว และวิวัฒนาการต่อมาแตกสายออกเป็นมนุษย์อีก 2-3 สายพันธุ์ และมีการสืบพันธุ์ข้ามกลุ่ม เกิดเป็นสายพันธุ์ใหม่ ซึ่งทำให้นักวิชาการต้องติดตามศึกษาหาหลักฐานกันต่อไป

บทที่ 7 เล่าถึงเรื่องราวของมนุษย์ในสายพันธุ์ของเราปัจจุบัน คือ โฮโมเซเปียนส์ (*Homo sapiens*) ว่ามีกำเนิดเกิดขึ้นในแอฟริกาเมื่อประมาณเกือบสองแสนปีมาแล้ว (แม้ว่าอาจจะมีความรู้ใหม่ที่มีอายุเก่าแก่กว่านี้ แต่ยังไม่มีการยืนยันและศึกษามากนัก) จากนั้นก็มีมนุษย์สายพันธุ์นี้บางกลุ่มอพยพเดินทางออกจากแอฟริกา เข้าไปในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งเอเชีย ยุโรป เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ออสเตรเลีย และอเมริกาตามลำดับ สิ่งสำคัญที่สุดที่มาพร้อมกับโฮโมเซเปียนส์ ก็คือการคิดหยั่งรู้หรือความสามารถในการคิดและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ผู้เขียนหนังสือบอกว่านับเป็นการปฏิวัติด้านความคิดหยั่งรู้ (cognitive revolution) เลยทีเดียว และยิ่งกว่านั้น โฮโมเซเปียนส์ยังมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างจากมนุษย์โบราณสายพันธุ์อื่น ๆ ตัวอย่างเช่น โฮโมเซเปียนส์ทุ่มเวลาไปกับการเลี้ยงดูลูกมากกว่ามนุษย์สายพันธุ์อื่น โฮโมเซเปียนส์ มีความรักความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (altruism) โฮโมเซเปียนส์ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่รอบตัวอย่างไม่ลดละ เช่น ลำสัตว์บางชนิด

มาเป็นอาหารจนทำให้สัตว์บางชนิดสูญพันธุ์ หลักฐานโบราณคดีบ่งชี้ว่ามนุษย์สายพันธุ์บรรพบุรุษของพวกเราปัจจุบันนี้ประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ สารพัดสารพัน จนทำให้มีวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไปอย่างรวดเร็วกว่าวิวัฒนาการทางชีววิทยา มีพัฒนาการด้านระเบียบทางสังคม อยู่กันเป็นกลุ่ม มีการจัดแบ่งแรงงาน มีความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน เช่น การออกล่าสัตว์เป็นทีม สิ่งเหล่านี้กลายมาเป็นพื้นฐานสำคัญในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในทุกสังคมในปัจจุบัน

บทที่ 8 ยังเป็นเรื่องของโฮโมเซเปียนส์ บทนี้นำเสนอเรื่องการอพยพของโฮโมเซเปียนส์ไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลกเพื่อสนับสนุนแนวคิดที่ว่าโฮโมเซเปียนส์นั้นสามารถปรับตัวและใช้คุณสมบัติทางสังคมวัฒนธรรมที่ล้ำหน้ากว่ามนุษย์สายพันธุ์อื่น ๆ ในการอยู่รอดปลอดภัยในสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย ทั้งดินแดนที่อากาศหนาวเย็น ร้อนชื้น ร้อนแห้ง สภาพแวดล้อมที่มีทุ่งหญ้า ป่าร้อนชื้น นอกจากนี้ ผู้เขียนก็ย้ำด้วยว่า โฮโมเซเปียนส์ในพื้นที่ต่าง ๆ น่าจะมีการสืบพันธุ์ข้ามกลุ่ม (crossbreeding) กับมนุษย์กลุ่มอื่นหรือสายพันธุ์อื่นด้วย ทำให้เกิดวิวัฒนาการสายพันธุ์หลากหลายหรือมีประชากร “ลูกผสม” เกิดขึ้นหลายกลุ่มดังที่เห็นในปัจจุบันอีกด้วย

บทที่ 9 เล่าเรื่องพัฒนาการของสังคมมนุษย์โฮโมเซเปียนส์ในยุคถัดมา หรือยุคที่เรียกว่าสมัยหินเก่าตอนปลาย (ยุคระหว่าง 40,000-10,000 ปี) หลังจากที่มีมนุษย์อพยพเข้าไปในดินแดนต่าง ๆ แล้วก็เริ่มมีการรวมตัวสร้างกลุ่ม สร้างวัฒนธรรม สร้างเผ่าพันธุ์ต่างกันในแต่ละพื้นที่ในลักษณะที่เป็นสังคมกลุ่มเล็ก (band society) และสังคมชนเผ่า (tribal society) ที่ความเท่าเทียมกันในแง่สถานภาพทางสังคม ดำรงชีพด้วยการเก็บของป่า-ล่าสัตว์ พัฒนาการสำคัญของยุคนี้ก็คือการสร้างระบบสัญลักษณ์ผ่านงานที่เรียกว่าศิลปะการตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ ดังจะเห็นว่ามีการวาดภาพ-ภาพเขียนสีในถ้ำ ภาพแกะสลักบนวัตถุสิ่งของ การทำเครื่องประดับหลายชนิดที่ใช้ประดับตกแต่งร่างกาย อาจจะเพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมหรือเป็นกาวย่อมทางสังคมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญ รวมถึงการปลูกสร้าง

ตัวตนความเป็นมนุษย์ (self-domestication) ผ่านพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์ (เช่น ประเพณีการฝังศพ) และการคิดประดิษฐ์วัตถุที่ไม่จำเป็นสำหรับการใช้งานดำรงชีวิตโดยตรง (non-utilitarian objects) ควรกล่าวด้วยว่าเนื้อหาในบทนี้เน้นที่สังคมยุคหินเก่าตอนปลายในยุโรป ผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐานความรู้ด้านโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์สากลอาจจะงงบ้าง แต่ก็ไม่ยากเกินไปในการทำความเข้าใจ

บทที่ 10 นำพาผู้อ่านเข้าสู่พัฒนาการสำคัญอีกอย่างของตัวตนความเป็นมนุษย์ นั่นก็คือเรื่องสงคราม (war) และการสร้างรัฐ (state) โดยวางปูเรื่องความรุนแรงที่เชื่อน่าจะเกิดขึ้นในสังคมชนเผ่าเมื่อมนุษย์แข่งขันกันแสวงหาแหล่งอาหารหรือแหล่งเศรษฐกิจ หรือเมื่อมนุษย์แสดงความแตกต่างด้านสถานภาพ (ดังจะเห็นได้จากความแตกต่างของจำนวนและชนิดของวัตถุอุทิศในหลุมฝังศพ) รวมทั้งร่องรอยบาดแผลบนกระดูก (เช่น ร่องรอยบาดแผลบนกระดูกบริเวณลำคอของบุคคลหนึ่งที่แหล่งโบราณคดี “Sungir” ในรัสเซีย (กำหนดอายุประมาณ 30,000 ปีมาแล้ว) ในสมัยต่อมาหรือช่วงประมาณหลัง 18,000 ปีมาแล้วเป็นต้นมาก็มีหลักฐานว่าน่าจะมีความรุนแรง การต่อสู้กันระหว่างมนุษย์มีมากขึ้นทั้งในยุโรปและอียิปต์อย่างไรก็ตามการสังครามหรือความรุนแรงในสังคมมนุษย์อาจจะเกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มเฉพาะพื้นที่ (endemic war) ไม่ได้เป็นสงครามที่ระบอบไปทั่วโลก ต่อมาเมื่อมนุษย์เริ่มตั้งถิ่นฐานติดที่อยู่ถาวร สร้างบ้านเรือนอยู่กันเป็นสังคมหมู่บ้านและมีการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเริ่มในสมัยหินใหม่ (Neolithic) เมื่อประมาณหนึ่งหมื่นกว่าปีมาแล้วในตะวันออกใกล้ (Near East) แถบพื้นที่ทางตะวันออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน หรือพื้นที่ตะวันออกกลาง (Middle East) ในยุคนี้ก็ยังมีสงคราม/ ความรุนแรงระหว่างชนเผ่า ส่วนการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ได้ความนิยมและแพร่กระจายไปยังดินแดนอื่นและทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องเนื่องจากมีอาหารเลี้ยงผู้คนได้จำนวนมาก ดังจะเห็นว่าประชากรโลกเพิ่มขึ้นตลอด จากประมาณ 1 ล้านคนเมื่อประมาณ 40,000 ปีมาแล้ว มาเป็น 10 ล้านคนเมื่อประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว 100 ล้านเมื่อ

ประมาณ 5,000 ปีมาแล้ว และคาดกันว่าประชากรโลกจะเพิ่มเป็น 10 พันล้านคนในปี 2050 (พ.ศ. 2593) ซึ่งประชากรที่เพิ่มขึ้นก็คงจะทำให้เกิดการสร้างอาณาจักร สร้างรัฐ สร้างกองกำลังรักษาดินแดนในรูปแบบต่าง ๆ ตามมาเช่นกัน

ต่อจากบทที่ 10 ก็เป็นบทสรุป (conclusion) ที่สั้น มีเพียง 2 หน้าครึ่ง แต่น่าสนใจตรงที่ผู้เขียนกล่าวว่ามนุษย์ได้พัฒนาสังคมและวัฒนธรรมมายาวนานและไปไกลกว่าสัตว์อื่นใดในโลก ทำให้สังคมมนุษย์มีหลายอย่างที่ไม่น้อยอยู่ เช่น มีสลัม มีประชากรเพิ่มมากขึ้นจนล้นเหลือและมีการทำลายธรรมชาติแทบย่อยยับ จนเข้าสู่ยุคที่เรียกว่า “ยุคของมนุษย์” (Anthropocene หรือ “Human Era”) และมนุษย์ยังต้องมีการพัฒนาต่อไป และเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์จะวิวัฒนาการต่อไปก็อยู่ในสังคมมนุษย์นี้เอง ไม่ใช่ป่าไม้ธรรมชาติ มนุษย์ได้สร้างระบบประสาทระดับโลก (global nervous system) ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่เชื่อมโยงให้มนุษย์หลากหลายกลุ่มกลายเป็นมนุษยชาติอีกแบบหนึ่งที่ไม่เหมือนเดิม แต่มนุษย์ก็คือมนุษย์ ที่มีความชาญฉลาด เราจึงคาดหวังว่ามนุษย์จะช่วยกันสร้างโลกให้น่าอยู่ต่อไป

ถัดมาจากบทสรุปก็เป็นรายการเอกสารอ้างอิง (references) ที่จัดแยกออกตามบทและวางเรียงตามลำดับการอ้างอิง ไม่ได้จัดลำดับตามตัวอักษรของผู้แต่ง เอกสารอ้างอิงที่ผู้เขียนหนังสือใช้ในการเรียบเรียงพ็อคเก็ตบุ๊กเล่มนี้ก็มีความน่าเชื่อถือ เลือกเอกสารได้น่าสนใจและตรงกับหัวข้อที่เขียนได้เป็นอย่างดี ต่อจากรายการอ้างอิงก็มีดัชนีค้นคำ ซึ่งทำได้ครบถ้วนตามเนื้อหา

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้คืออ่านง่าย ไม่จำเป็นต้องมีพื้นฐานด้านโบราณมานุษยวิทยา (paleoanthropology) หรือด้านโบราณคดี (archaeology) มากนักก็สามารถอ่านเข้าใจง่าย ในแต่ละบทนั้นผู้เขียนมีหัวข้อย่อยที่ช่วยย้ำประเด็นสำคัญให้ผู้อ่านติดตาม เป็นหนังสือที่ให้ข้อมูลที่ทันสมัย ให้แง่คิด และเป็นมิตรกับนักอ่านทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่สนใจเรื่องวิวัฒนาการของมนุษย์เท่านั้น